

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР СУСПІЛЬСТВА: СТАЛІСТЬ ТА ЗМІНА

УДК 316.485.6

ГЛОБАЛЬНА КУЛЬТУРА В РАКУРСІ СУЧАСНОЇ СОЦІОЛОГІЇ

В. В. Танчер, І. П. Шевель

*Київський національний університет культури і мистецтв,
вул. Чигоріна, 20, Київ, 01042, Україна,
shevelinna@ukr.net*

У статті проведено аналіз особливостей глобальної культури, яка спрямована на низку взаємопов'язаних процесів: економічних, культурних, технологічних, політичних, інвайроментальних. Центральним є поняття “глобальна культура”, яку може вживатися у розумінні наявності процесів глобалізації у сферах культури, дозвілля, побуту тощо, але не у розумінні встановлення єдиної, інтегрованої, стандартної культури, що заміщує національні культури.

Ключові слова: глобалізація, глобальна культура, глокалізація, мультикультурність, Західна культура.

У сучасному суспільстві актуалізується питання процесу глобалізації, яка означає посилення взаємозалежності, послаблення кордонів, які склалися історично, стискання як часу, так і простору. Ця взаємозалежність, взаємозумовленість притаманна усім соціальним рівням та усім сферам – економічній, культурній, політичній, науковій, екологічній тощо.

Процес глобалізації здійснюється через створення глобальної мережі культурних кодів, символів та значень. Інтернет, мода, реклама, кінематограф, природні катаклізми, політичні події, наукові відкриття, курси валют – усі ці різноякісні явища, повідомлення й знаки існують одночасно, для усіх, сприймаються усіма однаково та справляють відповідний вплив. Завдячуючи глобальним засобам масової інформації й мережевій спільності всі живуть в одній системі подій та одній системі смислів [1].

Отже, глобалізація постає як сукупність взаємопов'язаних процесів: економічних, культурних, технологічних, політичних, інвайроментальних. Наслідком таких процесів є необмежений плин інформації, образів, ідей, товарів, капіталів, людей, стилів життя, загроз та ризиків через кордони. У поєднанні із виникненням соціальних мереж і політичних інституцій, що обмежують вплив національних держав на життєдіяльність суспільств – це сприяє створенню глобальної культури сучасного світу.

За таких умов, культурні процеси, які є дуже важливими для соціального функціонування й визначення ідентичності членів соціумів, майже не контролюються на

політичному рівні національними державами. Наднаціональні, глобальні впливи стають більш потужними і визначальними. Звідси виникають не досліджувані раніше проблеми, що постають перед культурологами, соціологами культури, керманічами культурного життя.

Відповідно, постмодерністська соціологія – це узагальнене поняття, яке позначає сукупність соціологічних ідей та концепцій, що набули поширення наприкінці ХХ століття на ґрунті нового соціально-філософського підходу до суспільного життя, культури, науки, людської діяльності. Це соціокультурна, світоглядна конфігурація, яка займає чи вже зайняла місце модерну, епохи модернізму, а також місце концепцій, що пояснюють соціальні зміни. “Ситуація постмодерну” характеризується такими особливостями: недетермінованість суспільних процесів; фрагментація і непевність соціального життя; відсутність абсолютних цінностей; кінець віри у невідворотній прогрес, раціональність, наукову істинність; наголошення на важливості підсвідомих, вільно плінних знаків і образів; загальна плюралізація.

Мета статті – це синтез соціологічної царини постмодерністського підходу, зокрема різних інтерпретацій сучасної соціальної та культурної реальності, в кілька напрямів теоретизування, котрі взаємодоповнюються. Хоча ці узагальнення і висновки ще не усталилися і є досить розпливчастими, вони поєднані спільним дискурсом і змальовують єдиний “образ” суспільства, яке називають постмодерним.

Хоча прихильники концепції глобалізації рідко безпосередньо ототожнюють себе з постмодернізмом, очевидно, що багато які тези глобалізації тісно пов’язані із визнанням “постмодерного повороту” у соціальній аналітиці. А отже, “глобальна культура”, передусім, розглядається як постмодерний феномен, який характеризується відповідно постмодерними рисами як-от: швидкозмінність, фрагментарність, плюральність, гібридність тощо. Тобто за умов постмодерності глобальна культура постає як її закономірний наслідок [1].

Водночас неунікнено фрагментизована і плюралістична глобальна культура, за аргументами теоретиків глобалізації, не стає світовою культурою. Вочевидь стверджується, що не спостерігається “одного глобального репертуару вірувань та стилів”. Питання глобальної культури постало тому, що обсяг й швидкість поширення комунікативних мереж у світі неодмінно тягнуть за собою плин цією мережею культурних продуктів, певних смислів, уніфікованих значень такою ж мірою, як і уніфікованих товарів, стандартів споживання.

Світом поширюється не тільки мережа Макдональдсів та інших представників “швидкої їжі” (є вже і у нас мережі подібних закладів), але й певних моделей світосприйняття, стилів життя. Наприклад, партнерських відносин “разового вживання”, які не передбачають розвиток і збереження цих відносин, взаємопідтримку і компроміси, натомість стратегію “зараз і тут”, де швидкоплинність і непевність набувають переваги над довготривалістю і стабільністю. Взаємозобов’язання типу “доки нас не розлучить смерть” – заміщаються контрактом “доки відчувається задоволення”. Постмодерний наголос на “вживанні”, а не на “виробленні” ставить під сумнів не тільки “вічні цінності”, але й необхідність врахування ближчої перспективи будь-яких дій. Такі приховані смисли і підтексти культурних продуктів індустрії глобального маскульту проникають у тканину соціального життя та певним чином позначаються на ньому [3].

Отже, поняття “глобальна культура” може вживатися у розумінні наявності процесів глобалізації у сферах культури, дозвілля, побуту тощо, але не встановлення єдиної, інтегрованої, стандартної культури, що заступає культури національні. Відбувається експансія певної духовної атмосфери, яка породжує спротив, зростає культурна “вакцинація” проти епідемії вірусів глобалізації в царині культури. Тобто незаперечним є процес глобалізаційних проявів у світовій культурі, проте про виникнення якоїсь єдиної глобальної культури говорити ще зарано [1; 2].

Водночас, безсумнівним виглядає трактування глобальної культури як феномену постмодерного світу. Цей феномен містить у собі більше, ніж гетерогенність, фрагментованість, плинність. Таке трактування має включати аналіз того, як цінності й смисли західної культури приймаються і сповідуються у світі, попри тернисті шляхи їх вкорінення. Постмодерністською мовою, глобальна культура стає метанаративною, хоча й декларує свою відкритість та повагу до інакшості під гаслами постмодерної “рівності різноманітного” та мультикультурності як засадничих тез. Інше питання – наскільки реалізуються ці декларації.

Висновки та умовиводи сучасних культурологів, соціологів та мистецтвознавців відносно початків глобальної культури зводяться до кількох узагальнень.

По-перше, відмічається багатозначність поняття “Західна культура” в контексті глобалізації. Ставиться під сумнів положення про універсальність західних цінностей, поцінованість їх усіма, в усі часи й повсюдно. Адже вони сприймаються у різний спосіб різними суспільними верствами, суспільствами з різним історичним і соціальним досвідом, а отже, виявляються різними за змістом. Досить згадати, що такі цінності як демократія, справедливість, громадянські права, гуманізм і т.п. під час їх реалізації у різних контекстах різними суспільствами наповнюються різним змістом. Наприклад, те, що є справедливим для американця (зокрема, принцип “переможець отримує все”), не виглядатиме справедливим для росіянина, з його колективістськими уподобаннями.

По-друге, вказується на очевидну різноманітність, різноякісність “Західної культури”. Вона ніколи не була однорідною (тільки у співставленні з Іншою). Тим більше тепер, коли внаслідок потужної міграції на Захід, переважно із колишніх колоній, утворюються нові культурні ідентичності такі як “Азійські Американці”, “Чорні британці” чи “Мусульманські слов’яни”, котрі теж є частиною Західної культури й справляють на неї помітний вплив. Так, широковідомі напрями популярної музики “реггі”, “реп” та інші є не-західного походження і традиції, проте стали важливою складовою світової популярної музичної індустрії [4; 2].

Суттєвою також є та думка, на яку спираються численні аналітики культурних процесів, які розмежовують два різні аспекти “Західної культури”. З одного боку – вона вмщує універсальні гуманістичні цінності, усе те, що сприяє просвітництву й самореалізації особистості, розвитку кращого у людській природі, поширенню високих ідеалів людяності, насамперед, цінностей ліберального гуманізму. З іншого – в ній втілені специфічні національні здобутки духовного розвитку, кращі традиції і звичаї народів, що покликані інтегрувати ці народи навколо національних ідеалів і символів. Того, що формує націю як “уявну спільноту”, за визначенням Б. Андерсона [5], оскільки націоналізм, як це довів цей відомий теоретик, – є культурним продуктом, який виробляється в процесі ідентифікації з побратимами у протиставленні до Інших.

Отже, двоєдина сутність культури, де поєднується гуманістична вселюдська культура й специфічна національна культура, що розвинулися в XIX ст. на основі національних мов, друкованих видань та інших носіїв національної ідентичності, має бути врахована при тлумаченні феномену глобальної культури, тому що така двоїстість буде зберігатися й у ній. Варто підкреслити, що певне напруження завжди буде відчуватися між цими двома аспектами культури: універсальним, наднаціональним й партикулярним, національним.

Звідси випливає, що процес глобалізації культури є у своїй основі постмодерним тому, що він плюралізує й фрагментує кожне залучення до сучасної домінуючої культурної продукції Заходу. Сучасна глобальна культура еkleктично поєднує й універсальну “Західну культуру”, і неуніфіковані культури, які існують “під дахом” національних держав. Можна говорити про типово постмодерний стан співіснування різних наративів, у тому числі локальних, які не обов’язково є носіями універсальних цінностей. Важливими рисами глобальної культури будуть спроби поєднання різних форм і моделей культурного життя, гнучкість у бажанні зрозуміти суперечливі підходи й погляди. Мультикультурність, що декларується як важливе надбання сучасного західного світу, не означає відмови від первинно набутої ідентичності, як підкреслює У. Бек. Створюється складне сплетіння часткових, “глокально” переплетених спільнот, в яких ми живемо і діємо [7].

На сучасній моделі глобальної культури позначився досвід західних інтелектуалів, які прийшли до проголошення принципів релятивізації, плюралістичної толерантності й ліберальності відносно широкого кола поглядів та ідеалів. За аргументами З. Баумана, соціальні мислителі більше не є законодавцями суспільних процесів, вони не є “законодавцями духу і розуму” як у часи Просвітництва, тими, хто встановлює раціональну соціальну організацію на базі універсальних принципів розуму. На першому плані є інша стратегія – стратегія виживання, стратегія зваблення споживанням і ринкового маркетингу, на які спирається соціальний порядок. За Бауманом, [3] це є результатом втрати інтелектуалами своєї політичної, культуроформуючої ролі, втратою віри у “Західні цінності”.

Відповідно, сучасна постмодерна соціологія і культурологія є принципово діалоговими – в них метою виступає “не досягнення істини про себе, але підтримка постійного обговорення, піддавання сумніву знайдених узгоджень й нове обговорення”. Така постмодерністська зосередженість на діалозі створює ризики маргіналізації поглядів, носії яких не здатні до діалогу з “Іншими”. Толерантність й плюральність відходить на задній план, коли йдеться про “догматичних фундаменталістів”, для яких, зокрема, релігійні істини є абсолютними [6].

Аналізуючи процеси глобалізації не можна оминати проблему так званого “культурного імперіалізму”, під яким розуміється нав’язування мистецьких продуктів, способу життя, духовних цінностей Заходу усій “Решті світу”. Тут, думається, треба розділяти два малопо’язані процеси: розповсюдження маскульту глобальною індустрією, його “просування” як і будь-якого ринкового продукту та об’єктивну тенденцію наближення до планетарного споживання культурних товарів. Тобто йдеться про той процес, на який звернув увагу З. Бауман, [3], на те, що суттєвою рисою глобалізації є її

некерованість, самостійний характер усього, що відбувається у світі культури, іншими словами “відсутність пульту управління”. Адже ситуація постмодерну зовсім відмінна від тієї, що панувала в часи сподівань реалізації модерного проекту: поширення універсальних знань, загального раціонального порядку у планетарному масштабі тощо. За свідченням аналітиків, глобалізаційні процеси у царині культури є абсолютно непередбачуваними й неавтономними, вони не мають відношення до того, чого ми прагнемо, а тільки до того, що з нами відбувається.

Ми можемо говорити про “анонімні сили”, що діють на теренах, які є, зазвичай, поза нашим досягненням і впливом. Політичного суб’єкта цих процесів виявити ще не вдалося. Водночас, ми стикаємось зі слабкістю традиційних суспільних інститутів, котрі займаються підтримкою соціального порядку, відтворенням цінностно-нормативної основи суспільства. Очевидне безсилля, насамперед, демонструє сучасна держава. За влучною метафорою одного радикального соціолога: “в кабаре глобалізації держава виконує стриптиз, і у кінці вистави на ній залишається лише мінімально необхідне – її репресивні повноваження”. Тобто із засобів впливу залишається тільки насилля, але в XXI столітті – це надто неефективний засіб.

Отже, якщо відійти від пропагандистських гасел “західного культурного імперіалізму”, “американізації” і т.п., то ми не побачимо значного гомогенізуючого, стандартизуючого ефекту глобальної культури, натомість звертає на себе увагу феномен, що отримав назву “глокалізація” [9].

Стає все очевидніше, що наслідком культурної глобалізації виступає не тільки певна вестернізація (“макдональдизація”, “кокаколонізація” та інші подібні явища), а також суміжні явища комодифікації, консюмеризації усіх сторін життя, експорт “західних” цінностей і стандартів до “решти” світу, але й нові відносини між глобальним і локальним (місцевим, регіональним, національним) у культурному світі.

Як слушно зазначає відомий соціолог А. Ручка [7], йдеться передусім про дифузю культурних взірців, пов’язаних з ідеями споживацького суспільства. І, хоча домінують тут взірці, які типові для західної культури, проте функціонують вони перетвореними згідно з локальними стандартами та місцевими умовами, тобто як глокалізовані, а не просто глобальні взірці. Таким чином світ залишається культурно диференційованим й надалі.

Найважливішим у цьому новому співвідношенні є дві констатації. По-перше, національна держава вже не в стані контролювати потік ідей, образів, зразків, який плине через кордони. Вони просто оминають будь-які перепони. (інтернет, супутникове ТБ, мультинаціональна реклама тощо).

По-друге, глобальна культура – це певна загроза “усереднення”, гомогенізації, стандартизації, тоді як локальне акцентує на специфічному, особливому, прив’язаному до конкретного місця, такого, що аутентичне певному способу життя.

Отже, найсуттєвішим видається те, що під тиском глобальної масової комунікації культурна диференціація змінює своє обличчя. “В контексті глобалізаційних процесів вона є не просто синдромом культурних відмінностей, а організацією культурних різномірностей, котра покликана стимулювати розвиток людства загалом”. Найбільш точно таке явище визначається поняттям “гібридизація”, що означає змішування культурних

змістів, які відірвалися від основних контекстів свого початкового прояву, змішування елементів різних культур, які належать різним суспільствам або перебувають у межах одного суспільства [2].

Отже, немає опозиції глобального і локального. Вони взаємопов'язані і зумовлені, породжують спільну динаміку культурного розвитку. Очевидно, що глобалізація є великомасштабним, макросоціальним процесом, але специфікація його відбувається у локальному масштабі. Глобальне – проявляється у певній локальності, тоді як остання визначається загальним дискурсом глобалізації у спеціалізованій виокремленості. Поняття “глокалізація” найкращим чином “схоплює” цю двоєдиність. Глокалізація – це “глобальна перспектива, яка накреслена в локальних умовах”, або ж “спосіб, у який товари, послуги й реклама створюють для диференційованих локальних ринків”. Вони завжди відмінні, модифіковані. Наприклад, транснаціональні фірми виробляють продукцію для специфічних груп споживачів різних країн, підлаштовуючись під місцеві смаки. Так, “Кока-кола” однакова у Європі і в Африці, проте представляється і рекламується по-різному.

Крім того, вироби глобальної культури по-різному діятимуть тому, що різними є способи, якими споживачі глобальних медіа роблять свій культурно специфічний вибір зразків, образів, метафор. Так, відомо, що “мильні опери” знаходять різні інтерпретації у різних регіонах світу, ті ж самі сюжетні лінії отримують різне витлумачення у різних країнах. Іноді навіть важко передбачити як телеглядачі сприймуть той чи інший поворот подій на телеекрані.

Глокалізація означає також, що локальна культурна продукція виробляється для реалізації на глобальному ринку. Насамперед це стосується виробів традиційних промислів для іноземних туристів. Відомі приклади, коли відбувалося відновлення призабутих “фольклорних” виробництв, орієнтованих на міжнародний попит. Завдяки цьому маргінальні меншини виходять на міжнародний ринок, а локальні культури стають модними. Так, гуцульські мотиви “диких танців” української співачки Руслани знайшли відгук в європейській публіки. Все частіше зразки традиційної, народної культури поширюються, стають популярними, глобально відомими через світові медіа.

Отже, глобальне і локальне у світовому культурному процесі, суперечливо взаємодіючі й взаємовпливаючі, поєднуються у спільному русі людського розвитку. Видається важливим, щоб глобалізація культури не призводила до маргіналізації й придушення того, що вважається незахідним, тобто не може ототожнюватися з універсальним, сучасним, прогресивним тощо. Уникнути хибного протиставлення плюралістичного, толерантного, ліберального Заходу – догматичному, фундаменталістському, традиціоналістському Сходу (решті). В цьому разі може виявитися корисним постмодерністське гасло “поваги до інакшості”, визнання відносності, частковості будь-яких висновків і узагальнень. Інтерпретації завжди багатозначні, завжди можна знайти чимало поглядів на певні історичні події чи способи життя, навести аргументи на користь тієї чи тієї оцінки, завжди буде місце для сумніву, корекції позицій. Таким чином постає нагальність діалогу. Отже діалоговість має стати головним принципом і метою культурної політики за умов постмодерної культурної глобалізації.

Необхідно враховувати нову структуру відчуттів, що виникає, стилів життя, гібридні ідентичності, які притаманні сучасній людині, адже вона тепер може жити од-

ночасно немов би у різних світах, соціокультурних полях, виконувати різні соціальні ролі, притримуватись різних орієнтацій. Багато чого привносить у наше життя транснаціональний та інтеркультурний обмін, який вже не потребує державного чи ще якогось санкціонування.

Не зменшується актуальність підтримки інтегрованої національної культури, пошуку нових форм для цього. Зокрема, видається перспективним розвинення гібридних форм сучасних культурних продуктів. Заслуговує на увагу транскультурна співпраця, міжнародний культурний обмін тощо.

У концепції “нового космополітичного реалізму” У. Бека [8] цінності живого розмаїття національних культурних здобутків поєднуються із космополітичним “здоровим глуздом”, який охоплює великі частини людства і сприяє тому, щоб надати сенсу безладному нібито розвитку. Як аргументує У. Бек, “космополітичний погляд поєднує повагу до культурної іншості з турботою про виживання кожного індивіда. Інакше кажучи, космополітизм – це наступна велика ідея, що приходить на зміну націоналізму, комунізму, соціалізму, неолібералізму, що вичерпали себе, і ця ідея могла б уможливити неймовірне – щоб людство пережило XXI століття без повернення до варварства”.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. *Nash K.* Global Culture: Globalization as Postmodernization / K. Nash. – Contemporary Political Sociology. – Oxford: Blackwell Pub., 2002. – 309 p.
2. *Featherstone M.* Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity / M. Featherstone. – London.: SAGE., 1990. – 280 p.
3. *Bauman Z.* Intimations of Postmodernity / Z. Baumanю – London.: Routledge., 1992. – 260 p.
4. *Giddens A.* The Consequence of Modernity / A. Giddens. – Stanford: Stanford Un. Press, 1990.
5. *The New Social Theory Reader: Contemporary Debates.* – Alexander J. (ed) – L., N.Y.,: Rutledge, 2001.
6. *Леш С.* Соціологія постмодернізму / С. Леш. – Львів: Кальварія, 2003.
7. *Соціологічна теорія: традиції та сучасність: навч. посібник / за ред. А. Ручки.* – К.: ІС НАНУ, 2007.
8. *Бек У.* Влада і контр влада у добу глобалізації / У. Бек. – К.: Ніка-Центр, 2011.
9. *Глобальні модерності / за ред. М.Фезерстоуна, С.Леша, Р.Робертсона.* – К.: Ніка-Центр, 2008.

GLOBAL CULTURE FROM THE POINT OF VIEW OF CONTEMPORARY SOCIOLOGY

V. V. Tancher, I. P. Shevel

*Kyiv national university of culture and art,
Chigorina str., 20, Kyiv, 01042, Ukraine,
shevelinna@ukr.net*

The paper analyzes the characteristics of a global culture that seeks to complex interlocking “associated processes: economic, cultural, technological, political, environmentally. A fundamental theme is the concept of “global culture” that could be used to sense the presence of globalization in culture, life, etc, but does not set a single, integrated, standardized culture, which replaced the national culture.
Keywords: globalization, global culture, glokalizatsiya, multicultural, Western culture.

ГЛОБАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА В РАКУРСЕ СОВРЕМЕННОЙ СОЦИОЛОГИИ

В. В. Танчер, И. П. Шевель

*Киевский национальный университет культуры и искусств,
ул. Чигорина, 20, Киев, 01042, Украина,
shevelinna@ukr.net*

В статье осуществлен анализ особенностей глобальной культуры, которая направлена на комплекс взаимосвязанных процессов: экономических, культурных, технологических, политических, инвайроментальных. Основопологающей темой является понятие “глобальная культура”, которая может употребляться в наличия процессов глобализации в сферах культуры, досуга, быта и т.д., но не установлено единой, интегрированной, стандартной культуры, определяет культуры национальные.

Ключевые слова: глобализация, глобальная культура, глокализация, мультикультурность, Западная культура.

Стаття надійшла до редколегії 10.04.2011

Прийнята до друку 21.06.2011